

УДК [331.56.57+331.556](477)

Віктор Петрович КРАВЧЕНКО

*кандидат економічних наук, доцент кафедри управління навчальними закладами,
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», e-mail: earntn@mail.ru*

Наталія Вікторівна КРАВЧЕНКО

*старший викладач кафедри управління навчальними закладами,
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», e-mail: earntn@mail.ru*

**ПРОБЛЕМИ БЕЗРОБІТТЯ І МІГРАЦІЇ РОБОЧОЇ СИЛИ В УКРАЇНІ
В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ**

Кравченко, В. П. Проблеми безробіття і міграції робочої сили в Україні в умовах ринкової економіки / Віктор Петрович Кравченко, Наталія Вікторівна Кравченко // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць; за ред. М. І. Звєрякова (голов. ред.) та ін. (ISSN 2313-4569). – Одеса: Одеський національний економічний університет. – 2015. – Вип. 2. – № 57. – С. 233–238.

Анотація. У статті розглянуто закономірності і тенденції розвитку механізму формування та диференціації доходів громадян України. Доведено, що оптимізація їх розмірів необхідна для покращення демографічної ситуації та зменшення масштабів міграційних процесів. Аргументовано доводиться вирішальна роль держави в управлінні процесами міграції робочої сили.

Ключові слова: безробіття; міграція; робоча сила; зайнятість населення; соціальні гарантії держави; трудові ресурси.

Виктор Петрович КРАВЧЕНКО

*кандидат экономических наук, доцент кафедры управления учебными заведениями,
Донбасский государственный педагогический университет, e-mail: earntn@mail.ru*

Наталья Викторовна КРАВЧЕНКО

*старший преподаватель кафедры управления учебными заведениями,
Донбасский государственный педагогический университет, e-mail: earntn@mail.ru*

**ПРОБЛЕМЫ БЕЗРАБОТИЦЫ И МИГРАЦИИ РАБОЧЕЙ СИЛЫ
В УКРАИНЕ В УСЛОВИЯХ РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКИ**

Кравченко, В. П. Проблемы безработицы и миграции рабочей силы в Украине в условиях рыночной экономики / Виктор Петрович Кравченко, Наталья Викторовна Кравченко // Вестник социально-экономических исследований: сб. науч. трудов; под ред. М. И. Звєрякова (гл. ред.) и др. (ISSN 2313-4569). – Одесса: Одесский национальный экономический университет. – 2015. – Вып. 2. – № 57. – С. 233–238.

Аннотація. В статье рассмотрены закономерности и тенденции развития механизма формирования и дифференциации доходов граждан Украины. Доказано, что оптимизация их размеров необходима для улучшения демографической ситуации и уменьшения масштабов миграционных процессов. Аргументированно доказана решающая роль государства в управлении процессами миграции рабочей силы.

Ключевые слова: безработица; миграция; рабочая сила; занятость населения; социальные гарантии государства; трудовые ресурсы.

Victor KRAVCHENKO

*PhD in Economics, Associate Professor, Management of Education Institutions Department,
Donbass State Pedagogical University, e-mail: earntn@mail.ru*

Natalia KRAVCHENKO

*senior teacher, Management of Education Institutions Department,
Donbass State Pedagogical University, e-mail: earntn@mail.ru*

PROBLEMS OF UNEMPLOYMENT AND MIGRATION OF LABOUR IN UKRAINE IN THE CONDITIONS OF MARKET ECONOMY

Kravchenko, V., Kravchenko, N. (2015), Problems of unemployment and migration of labour in Ukraine in the conditions of market economy. Ed.: M. Zveryakov (ed.-in-ch) and others [Problemy bezrobittia i mihratsii robochoi syly v Ukraini v umovakh rynkovoї ekonomiky; za red.: M. I. Zveryakova (gol. red.) ta in.], Socio-economic research bulletin (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, Issue 2, No. 57, pp. 233–238.

Abstract. *The laws and tendencies of development of the mechanism of formation, differentiation of incomes of citizens of Ukraine are considered in the article. It is proved, that optimization of their sizes is necessary for improvement of a demographic situation and reduction of scales of migratory processes. The main role of the State in management of processes of migration of labour is argumentatively proved.*

Keywords: *unemployment; migration; a labour; population employment; social guarantees of the state; a workforce.*

JEL classification: *F22, J64*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Перехід до ринкової економіки неминуче створює реальні умови для формування ринку праці. Однією з важливих рис його становлення є різке зростання міграційних процесів як всередині країни, так і за її межами. Міграційні переміщення, а саме структура міграційного потоку, впливають на статеві-віковий склад населення, демографічний потенціал суспільства, стан ринку праці та на процеси відтворення населення. Загальна тенденція розвитку міграційних процесів відображається в динамічності та інтенсивності цього суспільного явища під впливом зовнішнього середовища. Тому проблеми міграції населення справедливо привертають до себе пильну увагу вчених, дослідників і управлінців.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Проблеми міжнародної міграції населення вже тривалий час є об'єктом вивчення таких західних дослідників, як Т. Андерсен, Р. Брубейкер, А. Вільямс, Р. Іредейл, С. Каслз, М. Міллер, В. Сатцевіч, Дж. Солт, О. Старк, К. Уоллес, Дж. Уолперт. Не залишилися осторонь і українські вчені в проблемі вивчення міжнародної мобільності людських ресурсів, такі як: А. Гайдуцький, Е. Лібанова, Ю. Макогон, О. Малиновська, А. Поручник, А. Румянцев, А. Філіпенко, О. Хомра. Незважаючи на значну кількість наукових напрацювань, соціально-економічні проблеми у вивченні особливостей трудової міграції населення України залишаються надзвичайно актуальними і потребують ґрунтовних досліджень.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Міжнародні міграційні процеси потребують регулювання з боку держави, що бере участь в обміні трудовими ресурсами. Особливо важливою в таких умовах є проблема еміграції й імміграції працездатного населення, яка торкається питання не тільки функціонування вітчизняного ринку праці в умовах зростаючого безробіття і нестачі кваліфікованих фахівців, але й виходу України на світову арену, що призводить до якісних змін соціальних, культурно-етнічних, економічних міждержавних відносин. Значна еміграція кваліфікованих кадрів та незначна імміграція некваліфікованих негативно впливають на й без того розхитаний механізм економіки України. У майбутньому такий стан може призвести до кризи в промисловому, аграрному та інших секторах економіки, що є стратегічно важливими для держави.

Постановка завдання. Метою статті є комплексне дослідження міграції з України, аналіз чинників, які найбільше обумовлюють це явище, її наслідків, а також розробка пропозицій щодо зменшення кількості мігрантів в перспективі.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогоднішній день проблема зайнятості є однією із найактуальніших та найважливіших проблем економічного розвитку, що характеризують загальний стан макроекономіки в країні та дають уявлення про її ефективність. Безробіття вважається, з одного боку, важливим стимулятором активності працюючого населення, а з іншого – великою суспільною бідною. Усі країни докладають багато зусиль для подолання безробіття, але жодній з них ще не вдалося ліквідувати його

повністю [1, с.41]. У зв'язку з цим посилюється територіальна міграція населення, яка зумовлюється такими причинами: по-перше, структурною перебудовою економіки і пов'язаними з нею зростанням безробіття, процесами роздержавлення власності й приватизації, які супроводжуються збільшенням мобільності капіталу, його інтенсивним міжгалузевим і географічним переливанням; по-друге, це пов'язано з нерівномірністю в розміщенні продуктивних сил, суттєвими відмінностями в соціально-економічних умовах життя на селі та в місті, в різних регіонах країни; по-третє, різким погіршенням екологічної ситуації в окремих регіонах; по-четверте, інтенсифікацією міграційних процесів на національному ґрунті; по-п'яте, розширенням зовнішньоекономічних зв'язків України, а також лібералізацією режиму виїзду громадян за кордон.

Становлення ринкових методів господарювання відбувається в умовах гострих кризових явищ в економічному, соціальному і політичному житті країни. Ринкова трансформація економіки України здійснюється вкрай непослідовно й безсистемно, що призводить до зростання негативних явищ, поглиблення господарського хаосу. Почуття постійного занепокоєння населення країни викликають два чинники, що загрожують його фізичній та економічній безпеці: безпрецедентне зростання бандитизму і насунання масового безробіття.

Безробіття населення є одним із суттєвих чинників, що впливає на соціально-економічне становище населення, зокрема, визначає його бідність і масштаби трудової міграції за межі України. Одним із суттєвих чинників бідності населення України є незадовільний стан ринку праці, зокрема безробіття і вимушена неповна зайнятість. Бідність спонукає економічно активне населення до трудової міграції, зокрема за межі України [2, с.3–4].

Наявність безробіття – досить неприємний факт для кожної країни. Проте воно є навіть у найрозвинутіших країнах, і його припустимий рівень сягає 5–7%. Керуючись методологією Міжнародної організації праці (МОП), рівень безробіття в Україні становить 15%. Безробітними визначаються працездатні громадяни працездатного віку, які через відсутність роботи не мають заробітку або інших передбачених законодавством доходів і зареєстровані у державній службі зайнятості як такі, що шукають роботу, готові та здатні приступити до підходящої роботи.

Перелік так званих неофіційних безробітних формується за рахунок:

- громадян, зайнятих у тіньовому секторі економіки;
- громадян, зайнятих на присадибних сільськогосподарських ділянках;
- повнолітніх працездатних громадян, які перебувають на утриманні (батьків, чоловіка, дружини тощо);
- алкоголіки, наркомани, особи без певного місця проживання;
- особи, які нелегально чи напівлегально виїхали на заробітки до інших країн;
- кримінальні елементи: торговці наркотиками, рекетири тощо [3, с.28–29].

Оцінюючи проблему безробіття для України, варто зважати на один важливий урок, що впливає з досвіду західних країн: довготривале безробіття приховує надзвичайно високу соціальну небезпеку. Зростання армії безробітних, довготривалість безробіття призведе не тільки до великих матеріальних і психологічних втрат та збільшення затрат держави, але й до цілковитої дискваліфікації безробітних, що позбавить їх будь-яких шансів знайти роботу. Досягнення в найближчий період оптимальної зайнятості для України є нездійсненим завданням, і передусім через те, що якість наявної робочої сили не відповідає суспільним потребам.

Проблема масового безробіття і зубожіння широких мас населення може бути частково вирішена за рахунок міграції, виїзду частини громадян України за її межі в пошуках роботи і засобів проживання. Не секрет, що через постійне погіршення соціально-економічної й морально-психологічної ситуації в Україні еміграційні настрої у населення зростають. Але якщо раніше основним мотивом еміграції був етнічний фактор, то в останній період таким став економічний фактор.

Після зняття штучних перешкод на шляху возз'єднання сімей кількість емігрантів з України зростала дуже швидко. Здебільшого емігрували євреї, німці, угорці, греки. Стабілізація і, навіть, скорочення кількості тих, хто виїжджає за кордон на постійне проживання, свідчить, з одного боку, про певну вичерпаність ресурсів етнічної еміграції, а з іншого – про посилення обмежувальної імміграційної політики країн-реципієнтів.

Зокрема, за підсумками січня-червня 2014 р., природний убуток людей в Україні (за рахунок перевищення смертності над народжуваністю) становив 88 тис. 436 осіб, при перевищенні кількості іммігрантів над емігрантами на 10 тис. 836 осіб. При цьому загальна чисельність населення країни станом на 1 червня 2014 року оцінювалася в 42 млн. 995 тис. 520 осіб. Ситуація з трудовими резервами в основних промислових регіонах країни, і без того складна у зв'язку з високою природною смертністю, ще більше ускладнюється за рахунок міграції населення.

Для належного управління міграційними процесами необхідна точна та оперативна інформація про обсяги та інтенсивність переміщень населення, структуру міграційних потоків, без якої неможливо оцінити вплив міграції на розвиток держави, спрогнозувати перспективи на майбутнє, розробити управлінські заходи та визначити необхідні для їх реалізації обсяги коштів.

Недаремно запровадження механізму моніторингу міграційних потоків, забезпечення надійних даних щодо міграції, а також утворення органів, відповідальних за збирання та аналіз даних про обсяги і потоки міграції є однією з вимог Плану дій з лібералізації візового режиму [3], наданому Україні ЄС, серед завдань якого удосконалення міграційного менеджменту займає помітне місце.

Для аналізу міграційної ситуації важливу роль відіграють адміністративні дані, що збираються низкою відомств. Зокрема, Державна служба зайнятості обліковує видані нею дозволи на працевлаштування іноземців в Україні, а також громадян України, працевлаштованих за кордоном за допомогою ліцензованих агентств зайнятості. Оскільки ліцензовані агентства передовсім займаються наймом моряків на іноземні судна, ці дані мало корисні не лише для оцінки масштабів трудової міграції, але й її структури.

Загальна чисельність емігрантів з України до цього часу точно не відома, оскільки незафіксованих індивідів дуже багато. Більше того, невідома кількість емігрантів, які виїжджають за кордон на постійну або тимчасову роботу. Спробувати працевлаштуватися за кордоном в період поїздки за особистим запрошенням прагне половина тих, хто отримує дозвіл на виїзд, їх можна віднести до категорії напівлегальних іммігрантів, оскільки, діставши право на виїзд в ту чи іншу країну, вони не мають при цьому дозволу на отримання роботи, але в нелегальний спосіб усе-таки отримують її.

Загалом у найближчій перспективі є підстави очікувати безпрецедентного впливу за кордон продуктивної робочої сили з усіх регіонів України, що загрожує підривом трудового потенціалу багатьох сфер виробництва, науки, культури, освіти, медицини. Головними чинниками масової еміграції є: велика різниця в умовах життя і рівні заробітної плати в Україні й країнах Заходу; відсутність перспектив професійного зростання для багатьох здібних людей; економічна нестабільність в країні й невизначеність шляхів виходу з неї; відсутність безпеки громадян.

Процес міграції висококваліфікованих кадрів має іншу назву, це – «втеча умів». Одностороння міграція наукових та інженерно-технічних кадрів переважно в промислово розвинені країни викликана як традиційними причинами, так і можливостями творчого зростання, самореалізації. Країна, що приймає таких фахівців, отримує більш високий трудовий потенціал і значну економію на відтворенні трудових ресурсів. А країни-донори, навпаки, несуть серйозні втрати у зв'язку з виїздом кваліфікованих спеціалістів. Все це говорить про те, що в міжнародній міграції відбуваються якісні зміни, зумовлені науково-технічною революцією, суть яких полягає в значному збільшенні частки кваліфікованих фахівців серед мігрантів. Закони про міграцію, що прийняті майже усіма країнами світу, на перше місце ставлять кваліфікацію приїжджого робочого із-за кордону [6].

Нині міжнародна міграція робочої сили перетворилася на суттєвий економічний, соціальний та гуманітарний фактор розвитку як країн походження, так і тих, що приймають. Кожна зі сторін, яка бере участь в процесі обміну трудовими ресурсами, намагається здобути для себе конкретну користь. Що стосується України, то її в найближчий період чекає, найімовірніше, доля країни-постачальника робочої сили на європейський і світовий ринок праці. Але і в цій якості вона може отримати низку економічних вигід: по-перше, знизити рівень безробіття і пом'якшити таким чином соціальну напруженість у суспільстві; по-друге, значну частину заробітної плати емігранти переказуватимуть на батьківщину, що поповнить валютний фонд країни (кошти, що пересилаються іммігрантами на батьківщину, становлять, за різними оцінками, 25–30 млрд. дол. США); по-третє, розроблені МОП рішення дають Україні право ставити питання про отримання компенсації за підготовку робочої сили від країн – можливих користувачів її трудових ресурсів.

Для демографічного щорічника ООН дані щодо міграції збираються за допомогою анкет, які розсилаються урядам країн-членів. Інструментом збору даних щодо потоків мігрантів є анкета «Міжнародна міграція та подорожування», дані щодо когорт мігрантів у складі населення забезпечуються за результатами переписів [4].

Крім того, міждержавні трудові міграції – важливий чинник надходження в країну нових технологій, досвіду роботи, перебудови професійної та кваліфікаційної структури зайнятості, швидкого пристосування до умов світового ринку. Проте цілком очевидне й те, що масовий відплив продуктивної робочої сили, особливо вчених і спеціалістів, завдасть Україні значних економічних, інтелектуальних та моральних збитків. Виїзд кваліфікованих кадрів, молодих спеціалістів негативно вплине на професійну структуру працездатного населення, погіршить його статеві-віковий склад. Еміграція, зазвичай, супроводжується вимушеним розривом, нехай і не остаточним, сімейних зв'язків, їх послабленням.

Міграційна політика України має спиратися на міждержавні угоди з країнами-потенційними користувачами вітчизняної робочої сили. Такі угоди, крім правової й соціальної захищеності співвітчизників за кордоном повинні передбачати планомірний, цілеспрямований відбір наших земляків, їх професійну підготовку й перепідготовку на місці, до виїзду за кордон, забезпечувати умови проживання і, як уже зазначалося, компенсацію за підготовку кадрів нашою державою. Важливою функцією української дипломатії має стати захист інтересів громадян України за кордоном, незалежно від того, в якій країні вони перебувають.

Необхідно створити спеціалізовані біржі праці – для посередництва з наймання українських громадян на роботу за кордоном. Такі біржі брали б на себе функцію підбору робочих місць, укладання контрактів, гарантували б додержання угод стороною, що приймає [5].

Програми зайнятості, розроблені в Україні, зазвичай, розраховані на проведення заходів, які сприяють профорієнтації, працевлаштуванню і практично не припускають профілактичних заходів щодо попередження безробіття. Серед них можна виділити такі:

- Збільшення обсягів та якості наданих соціальних послуг незайнятим та безробітним громадянам, зареєстрованим у державній службі зайнятості.
- Підтримка підприємницької ініціативи безробітних, зареєстрованих в державній службі зайнятості [6, с.218]. В умовах перехідної економіки, спаду виробництва і зростання безробіття, особливої уваги потребують соціально-економічні проблеми молодого покоління, і, перш за все, це стосується трудової діяльності. Також має проводитися активна боротьба з безробіттям у сільській місцевості. Задля створення нових робочих місць в інфраструктурі села потрібна участь держави. З огляду на це, у селі має здійснюватися державна політика, спрямована на зміцнення господарств суспільного сектора.

Разом з тим, державним органам влади необхідно якомога швидше створити відповідну правову базу з метою захисту прав громадян, працюючих за кордоном. Фахівці вважають, що настав підходящий момент для створення концепції національної міграційної політики.

Турбота держави про досягнення в країні найбільш повної і ефективної зайнятості, як важливої соціальної гарантії для економічно активного населення, є найважливішим аспектом державного регулювання ринку праці, механізм формування якого буде постійно

вдосконалюватися відповідно до нових умов розвитку багатукладної економіки, структурної перебудови виробництва, формування ефективної соціальної політики.

Висновки і перспективи подальших розробок. Сучасна міграційна ситуація в Україні є відображенням особливостей соціально-економічного та політичного розвитку країни. Проблема міграції як явища не тільки соціально-економічного, але й політичного, повинна вирішуватися тільки державною владою. З метою оптимізації механізму формування міграційної політики та покращення демографічної ситуації, варто реформувати механізм мотивації праці; забезпечити зростання мотиваційного потенціалу працівників до ефективної праці, підвищити купівельну спроможність населення; реформувати систему освіти та охорони здоров'я; переорієнтувати народне господарство на розвиток високотехнологічних та наукомістких галузей економіки; регулювати зовнішню трудову міграцію в напрямку зацікавлення висококваліфікованих фахівців працювати на батьківщині, забезпечення захисту прав працівників-мігрантів, які працюють за кордоном; активізувати діяльність Державної служби зайнятості. Вирішення вказаних проблемних питань дозволить оптимізувати рівень доходів населення України й усунути такі соціально-економічні проблеми як бідність, безробіття, демографічна криза, трудова зовнішня міграція тощо.

Література

1. Павловська О. Вдосконалення фінансового забезпечення доходів сприяння зайнятості населення / О. Павловська // Україна: аспекти праці. – 2004. – № 6. – С. 11–14.
2. Пазюк О. Проблеми безробіття в Україні / О. Пазюк // Україна: аспекти праці. – 2004. – № 2. – С. 3–10.
3. Мімандусова Г. Безробіття в Україні: проблеми соціального захисту / Г. Мімандусова // Україна: аспекти праці. – 1997. – № 5. – С. 28–33.
4. Офіційний сайт ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unstats.un.org/unsd/demographic/sconcerns/migration/migr2.htm>.
5. Статистика международной миграции. Практическое руководство для стран Восточной Европы и Центральной Азии. – ООН, 2011. – С. 70.
6. Орловська О. В. Особливості визначення категорії «вискокваліфікованої робочої сили» / О. В. Орловська, І. Є. Реліна // Проблеми і перспективи розвитку співробітництва между странами Юго-Восточной Европы в рамках ЧЭС и ГУАМ: сб. науч. трудов. – Донецьк: ДонНУ, 2011. – С. 565–570.

References

1. Pavlovska, O. (2004), *Improvement of financial provision to promote employment [Vdoskonalennia finansovoho zabezpechennia dokhodiv sprianniia zainiatosti naseleennia]*, Ukraine: aspects of labor, No. 6, pp. 11–14 (ukr)
2. Pazyuk, O. (2004), *Problems of unemployment in Ukraine [Problemy bezrobittia v Ukraini]* Ukraine: aspects of labor, No. 2, pp. 3–10 (ukr)
3. Mimandusova, G. (1997), *Unemployment in Ukraine: problems of social defense [Bezrobittia v Ukraini: problemy sotsialnoho zakhystu]*, Ukraine: aspects of labor, No. 5, pp. 28–33 (ukr)
4. Official website of UN [Ofitsiynyi sait OON], available at: <http://unstats.un.org/unsd/demographic/sconcerns/migration/migr2.htm>.
5. *Statistics on international migration. Practical Guide for Eastern Europe and Central Asia (2011) [Statistika mezhdunarodnoy migratsii. Prakticheskoe rukovodstvo dlya stran Vostochnoy Evropy i Tsentralnoy Azii]*, UN, 70 p. (rus)
6. Orlovska, O. V., Relina I. E. (2011), *Features of the definition of «skilled labor» [Osoblyvosti vyvchennia katehorii vysokokvalifikovanoi robochoi syly]*, Problems and perspectives the development of cooperation between the countries of South-Eastern Europe in the framework of Black Sea Economic Cooperation Region and GUAM, DonNU, Donetsk, pp. 565–570 (ukr)

Стаття надійшла до редакції 29.05.2015.